

Nagy Mária

Szakmai szerveződések a magyar közoktatásban

Egy empirikus vizsgálat tapasztalatai

A modern oktatási rendszerek kiépülésében és folyamatos fejlődésében az irányító funkciókat ellátó központi, területi és helyi szervezetek és intézmények mellett kezdetektől fogva fontos szerepet játszanak az oktatási döntések befolyásolására létrejött szakmai vagy laikus, ún. „civil” szervezetek. Befolyásuk a történeti fejlődés különbözőségei miatt természetesen eltérő jelentőségű és mértékű, ám a huszadik század végi oktatási változások egyik fontos jellemzője, hogy miközben egyre nagyobb és egyre nagyobb számú hivatali szervezetek intézik a világon mindenütt legnagyobb szolgáltatássá vált oktatás/nevelés/képzés/továbbképzés/átképzés jogi, gazdasági és szakmai ügyeit, az is egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy a „civil” szféra szakmai (és sok esetben pénzügyi) hozzájárulása jelentősen befolyásolja e folyamatokat.

A szakmai szerveződések közoktatáspolitikai szerepe

Míg a civil szervezetek számára az önszerveződés arra nyújt alkalmat, hogy az oktatás ügyét formáló politikai vagy hivatali érdekekkel szemben megfelelő súllyal megfogalmazzák a maguk sajátos szakmai és társadalmi érdekeit, és azok támogatásához a helyi vagy akár országos közvéleményt megnyerjék, az oktatás irányítói e szervezetek működésében azt a szükséges közeget láthatják, amelyben az oktatást használók és azt működtetők (a tanárok) személyes érintettsége és meggyőződése kialakulnak, formálódnak. A civil szervezetek így az innovációk, szakmai és laikus kezdeményezések fontos terepét jelentik, és ezzel az oktatáspolitikai szakmai befolyásolásának talán leghatásosabb eszközeül is szolgálhatnak.

A civil szervezetek megismerése ugyanakkor – éppen e szerveződések lényegéből következően – a világon sehol sem könnyű feladat. A viszonylag tartós, országos jelentőségű szerveződések persze előbb-utóbb ismertté válnak, „nyomot” hagynak maguk után (hivatalos bejelentkezéssel, rendezvények szervezésével, sajtótermékek kiadásával, szakmapolitikai vélemény-nyilvánítással, sajtószereléssel stb.). E „nyomok” teljes körű olvasása általában nem igazán megoldott, még inkább így van ez az utóbbi évtizedek világszerte érzékelhető oktatáspolitikai tendenciái (decentralizáció, az iskolai szintű döntési folyamatok növekvő jelentősége) mellett viharos gyorsasággal terjedő helyi és regionális jellegű szerveződések, vagy a szintűgy egyre nagyobb számban megjelenő „egy ügy köré szerveződő” (single issue) civil mozgalmak esetében.

A mai magyar oktatáspolitikai kontextusban még ezekre e megbízható nyomokra sem nagyon számíthatunk, s azt is feltételezhetjük, hogy az új szervezetek létrejötte és elhalása a más – nyugalmasabb – oktatási rendszereknél is gyorsabban és követhetlenebbül zajlik itt és most. Ugyanakkor az is jól látható, hogy az utóbbi évek egyik leglátványosabb oktatáspolitikai

kai változása nálunk is éppen e szféra kiterjedése: a szakmai és laikus befolyás növekedése mind a politika alakításában, mind az oktatás alternatív forrásainak megteremtésében.

A kutatás leírása

1995-ben az Országos Tudományos Kutatási Alap támogatásával kutatást kezdtünk Érdekszervezetek és érdekérvényesítés a magyar közoktatásban címmel. (1) A kutatási koncepció kialakításakor úgy gondoltuk, hogy „a kutatás első szakaszában kérdőíves felmérést készítünk az összes, az országos politikaformálásban a közoktatás területén ma nyilvántartott érdekszervezet (pedagógus érdekvédelmi és szakmai szervezetek, önkormányzati és egyéb fenntartói szövetségek, szülői és egyéb laikus érdekszervezetek) céljairól, értékeiről, a képviseltet köréről, az érdekszervezetek véleményéről az érdekérvényesítés jelenlegi formáival kapcsolatban és elképzeléseikről a jövő működést illetően”. Ezt a felmérést mintegy a kutatás előkészítő tevékenységének szántuk, azonban hamar kiderült, hogy ez a feladat a kutatás egyik, még a kutatás végeztével sem lezárható fő iránya lesz.

Az a feladat ugyanis, hogy a kilencvenes évek közoktatás-politikai arénájában megjelenő laikus és szakmai szerveződések „azonosítsuk”, létrejöttük okait és körülményeit megismerjük, működésükbe betekintést nyerjünk, és megpróbáljuk értelmezni szerepüket a közoktatás-politikai döntések és folyamatok befolyásolásában, végül is két kisebb, önálló „kutatást” eredményezett. Az egyik a kérdőív szerkesztésével, tartalmának kialakításával, a másik a címlista összeállításával volt kapcsolatos. (Itt kívánom megjegyezni, hogy az önkormányzati szövetségeket a kutatásnak ebből a szakaszából kizártuk, az ő tevékenységüket alapvetően a központi érdektárgyalási folyamatokban való részvételük megismerésével kívántuk feltárni. Ennek eredményeit külön tanulmányok dolgozzák fel.) (2)

A kérdőív megszerkesztéséhez hasznosnak bizonyult egyfajta történeti előzménykutatás, amelynek során rábukkantunk egy száz évvel ezelőtti, hasonló tárgyú kérdőíves kutatásra, (3) amely nemcsak módszertani szempontú ötletekkel szolgált, hanem azt az ambíciót is felébresztette bennünk, hogy a tanári szakmai szervezetek (és általában a magyar oktatás) 19–20. századi fejlődésében a kétségkívül jellemző megszakítások, folyamatos-sághiányok és drasztikus történeti fordulópontok ellenére a szakmai folyamatosság jegyét kutassuk és mutassuk fel. Nemcsak az a kísérteties hasonlóság indított erre, ami a száz évvel ezelőtti kérdőív tematikája és a kutatás során formálódó kérdéseink között mutatkozott, hanem azok a szakmapolitikai tanulságok is, amelyek a két kutatást és a száz évet összekötötték. A hazai történeti előzmények iránti érdeklődés így az eredetileg tervezettnél erősebben beépült a jelenkori változásokat feltárni kívánó kutatásunkba. (4)

Ugyanekkor hamar nyilvánvalóvá vált, hogy a szakmai szervezeteknek szánt kérdőívhez készítenő címlista összeállítása maga is önálló kutató munkát igényel. Kiindulási pontként a Köznevelés című hetilap 1995. január 13-i számában közzétett listát használtuk, amelyen a Közoktatás-politikai Tanács szakmai oldalának újraválasztásához bejelentkezett, a köznevelés területén működő „országos hatáskörű társadalmi szervezetek” neve és címe szerepelt, ám részben az „országos hatáskör”, részben az önbejelentkezés ténye olyan szűkítő-lehatároló elemnek tűnt, hogy önálló „kutatásba” kezdtünk a lista bővítése érdekében. E munkában hasznos segítséget nyújtott *Trencsényi László* (segítségét ezúton is köszönöm), aki maga is sokféle szervezet létrehozásában „bábáskodott”, és élénk figyelemmel kísérte a szakma önszerveződésének folyamatát. Munkánkat nemcsak kiegészítő listák átnyújtásával segítette, de a kutatásunkba egy önálló, szándékoltan szubjektív megközelítésű tanulmány készítésével is bekapcsolódott. (5) A kérdőíves vizsgálat lefolytatása után 1997 folyamán lehetőségem adódott arra, hogy két, a szakmai szervezetek számára hirdett pályázat anyagaiba betekintsek, és korlátozott mértékben

azok adatait a kutatás számára is hasznosíthassam. E „listák” elemzése végül is – a később elemzendő körülmények folytán – a kérdőíves kutatással legalábbis egyenrangú kutatási eredményekhez vezetett.

A listákról

A „listakutatásba” hat listát kapcsoltam be. Az első 1993. november 10-én készült, forrása az 1993-as Közoktatási Törvény által előírt központi konzultatív szervezet, a Közoktatás-politikai Tanács „pedagógus szervezetei” oldalának (4 fő) választása alkalmából összegyűlt szervezetek jelenléti íve. Ezen 82 szervezet szerepel. (6) A második lista a már említett, a KPT újjavaslatására az MKM-hez bejelentkezett szervezetek 1994. szeptember 19-én lezárt listája, amelyben az előző listákon szereplő szervezetek mellett az egyéb – formális, illetve informális módon – tudomásomra jutott szervezetek neve is szerepel, összesen 181 esetben. (Ehhez kapcsolódik két „al-lista”: a kitöltött kérdőíveket visszaküldött szervezetek – 53 – listája, illetve a postán „ismeretlen” jelzéssel visszaérkezett címek – 16 – listája.) A negyedik az 1997 februárjában az MKM-hez benyújtott egyesületi pályázatok listája (83). Az ötödik a szakmai szervezetek számára a Soros Alapítvány által kiírt 1997-es pályázatra bejelentkező szervezetek listája (49). A hatodik egy 1996 novembere és 1997 februárja között végzett, országosan reprezentatív tanárminta kérdőívének két, a szakmai szervezeti tagságra vonatkozó kérdésére adott válaszok gyűjtése alapján keletkezett lista (418 pedagógus – a minta 17,3%-a – összesen kb. 90 azonosítható szakmai szerveződést nevezett meg). (7)

Az összesített listára így 248 név került fel, ám biztonsággal nem állítható, hogy a kilencvenes évek magyar közoktatásában nagyjából ennyi szerveződés lehetett. A szervezetek azonosítását, nyomon követését ugyanis tovább nehezíti az, a szerveződések újszerűségéből természetesen fakadó körülmény, hogy gyakori a névváltoztatás, és a listák alapján nem is mindig lehet biztonsággal eldönteni, hogy egy-egy újabb név esetén új szerveződésről, egy korábbi, már listába vett szervezet névváltozásáról (belső személyi, szakmai ellentétekből fakadó) megkettőződéséről, egy országos szervezet helyi vagy regionális csoportjáról vagy egyszerű elírásról van-e szó. A listák összevetése a következő eredményekkel járt:

Az első, 1993 novemberi listán szereplő 82 szervezet közül 66 (80%) a KPT 1995-ös újjavaslatására is bejelentkezett. 29 (35%) 1996-os vizsgálatunkban is szerepel (kitöltve visszaküldték a kérdőívet), és csupán 3-ról (4%) derült ki, hogy nem „élő” cím. 34 (40%) jelentkezett 1997-ben támogatásért az MKM-ben (róluk bizonyosan állítható,

A kutatási koncepció kialakításakor úgy gondoltuk, hogy „a kutatás első szakaszában kérdőíves felmérést készítünk az összes, az országos politikaformálásban a közoktatás területén ma nyilvántartott érdekszervezet (pedagógus érdekvédelmi és szakmai szervezetek, önkormányzati és egyéb fenntartói szövetségek, szülői és egyéb laikus érdekszervezetek) céljairól, értékeiről, a képviseltek köréről, az érdekszervezetek véleményéről az érdekvéltetés jelenlegi formáival kapcsolatban és elképzeléseikről a jövő működést illetően”. Ezt a felmérést mintegy a kutatás előkészítő tevékenységének szántuk, azonban hamar kiderült, hogy ez a feladat a kutatás egyik, még a kutatás végeztével sem lezárható fő iránya lesz.

hogy működtek ebben az időpontban), és 11-en (13%) pályáztak ugyanebben az évben a Soros Alapítványnál is. 17-et (21%) tudtunk biztosan azonosítani az 1996–97-es tanárvizsgálatban mint olyan szervezetet, amelynek a megkérdezett tanárok között volt tagja. A KPT újraválasztására 1994 december végéig bejelentkezett szervezetek (120) több mint fele (66) volt tehát „régí”, az előző listából ismert, ám csaknem fele „új” volt. Közülük csupán 3-ról (0,3%) derült ki 1996-os vizsgálatunk idejére, hogy a cím „ismeretlen”. Az MKM-hez 1997-ben támogatásra bejelentkezett 83 szervezet közül 34 (41%) már az 1993-as listán is szerepelt, 11 (13%) az 1994 év végi listán is, azaz összességében 49 szervezet (csaknem 60%-uk) „régí”-nek minősíthető. Ugyanebben az évben a Soros-pályázatnál bejelentkezett 49 szervezetből 17 (35%) volt az „ismerős”, ám ez a pályázat láthatólag kicsit más kört is vonzott: nagyobb arányban szerepeltek itt helyi vagy regionális szervezetek, amelyek nyilvánvalóan nem jelentkezhettek volna be a többi listára mint „országos hatókörű” szervezet.

Az adatok értelmezése önmagukban nem túlságosan könnyű. Egyrészt nyilván hozzáteljesítőlegesen véleményt alkothatunk e szerveződések stabilitásával kapcsolatban, másrészt pedig becsléseket tehetünk azzal kapcsolatban, hogy vélhetőleg mennyi viszonylag tartós ilyen típusú szerveződés működik ma e területen. Úgy gondolom, a fenti adatok alapján a közoktatásban az utóbbi évtizedben létrejött szakmai és laikus szerveződések meglehetősen stabilitás jellemzi, az országos jelentőségű szerveződések számát pedig talán valahol 80–100 közöttire becsülhetjük. (8) Elemzésünk szempontjából természetesen nemcsak a folyamatosan „talpon maradó” szervezetek az érdekesek, hanem a megszűnések is, és nemcsak az országos hatókörű szerveződéseké, hanem a – bizonyára meglehetősen esetlegesen élénk kerülő – helyi és regionális, esetleg „csak egy ügy” köré szerveződő kezdeményezéseké is (később ezekre is kitérünk). A következőkben azokat a megalkulás és a működés főbb területeire is kiterjedő adatokat vizsgáljuk, amelyeket az 1996 szeptemberében 181 szervezetnek kiküldött, és 53 szervezet által kitöltve visszaküldött kérdőívekből nyertünk, illetve az egyes témáknál – ahol erre lehetőség adódik – kitérünk az egyéb listákból nyert ismeretekre is.

A válaszadók

Mielőtt a szervezetekről kapott fontosabb adatok ismertetésére áttérnénk, érdemes röviden áttekinteni a kérdőíveket kitöltő személyekről nyert információkat (nekik ezúton is szeretném megköszönni a szíves közreműködést). Minthogy a kérdőív konkrét névre, az egyesületet vezetőként jegyző személy nevére ment ki, feltételezhető (esetenként – ahol a válaszolók, a későbbi kapcsolatfelvétel lehetőségét megteremtve, megadták nevüket – bizonyos), hogy a kérdőívet is ők töltötték ki, s a kitöltő személyek adatai az ő adataikat jelentik, azaz azokból az egyesület-, illetve szervezetalapításban legaktívabb személyekről nyerhetünk valamelyes képet.

A válaszolók között a nők és férfiak aránya egyenlő. Életkorukat tekintve, többségük (16) 50–60 év közötti, és a 9 fő 60 év feletti válaszolóval együtt az 50 évesnél idősebbek a válaszolók csaknem felét (25 fő) jelentik. 30 év alatt csak két válaszoló van (ami annál is meglepőbb, mert 5 szervezet is ifjúsági szervezetként határozta meg önmagát). A „középkorosztályba” tartozók (30–50 évesek) között is az idősebbek vannak túlsúlyban: a 9 „negyvenes”-sel szemben 13 „ötvenes” került a mintába. Megjegyzendő, hogy a „másik oldalon”: az egyesületi vagy szakmai szervezeti tagsággal rendelkező tanárok körében is az „idősebbek” vannak többségben. A fenti tanárvizsgálatban a magukat szakmai szervezeti tagnak vallók átlagéletkora két és fél évvel több, mint a tagsággal nem rendelkezőké (41,5, illetve 39 év). A tanár-mintában legaktívabbnak a negyvenesek tűnnek: 21%-uk jelzi, hogy egyesületi tag. Csaknem ilyen aktívak azonban az ötvenesek is: 19%-uk tagja valamilyen szakmai szervezetnek. Igen csekély aktivitást mutatnak a legfiatalabbak: a

huszonéveseknek csupán 6,7%-a tagja valamilyen szakmai szervezetnek (ennél még a 60 éven felüliek is aktívabbak a 8,3%-os részvételükkel). A fiatalabb nemzedék hiányát a szervezetben (vagy éppen a vezetőségben) egyébként két válaszoló is megemlítette a kérdőív azon kérdésére válaszolva, hogy „mi(k) volt(ak) a szervezet eddigi működésének legnagyobb kudarcai”.

Végzettségüket tekintve, az egyesületi kérdőívre válaszolók csaknem mindegyike diplomás (42 egyetemi, 8 főiskolai végzettségű, és csupán két válaszolónak nincs felsőfokú diplomája). Csúpn 10-en vannak, akiknek nincs valamilyen pedagógusi képzésük. 31 válaszoló tanít ma is (közép- vagy felsőoktatásban, esetleg mindkét helyen). Egyéb, pedagógiával kapcsolatos munkát (irányítás, kutatás, szolgáltatás) a többség (44 válaszoló) végez, 17-en több ilyen típusú munkát is megjelölnek. Minthogy a válaszoló szervezetek több mint fele (27) nem kizárólag csak pedagógus tagokkal rendelkezik (szülők, diákok szervezetei, a közoktatási tevékenységet kiszolgálók – tankönyvesek, pályaválasztási tanácsadók – is képviselve vannak), ezeket az arányokat mindenképpen magasnak kell tartanunk, azaz az ilyen (nem tisztán pedagógusi) szervezetek mögött is túlnyomórészt a pedagógusi végzettséget valamikor megszerzett, de a pályát elhagyó, vagy el sem kezdő válaszolókat gyaníthatunk. Összesen csupán 6 olyan válaszolónk van, aki nem is tanít, és pedagógiával kapcsolatos tevékenységet sem végez (ők szülő-, illetve diákszervezeteket képviselnek).

A szervezetek megalakulása

A szervezetek megalakulását az egyesülési jogról szóló 1989. évi II. törvény tette legálisan lehetővé. A válaszoló szervezetek többsége (37) 1989, illetve későbbi időpontban adja is meg megalakulásának idejét. Sajátos módon azonban, a szervezetek csaknem egy harmada 1989 előtti időktől eredeztetni létét. 7 olyan szervezet van, amelyek az egyesületek háború utáni felszámolása előtti időbe helyezi megalakulásának időpontját, azaz egy korábban megszüntetett egyesülettel való folyamatosságot vállalja, de 8 olyan szervezet is megjelent mintánkban, amelyek 1962–1989 közé teszik megalakulásuk időpontját; egy olyan időszakra, amelyben nem volt legális lehetőség egyesületalakításra. Amikor persze arra kérdeztünk rá, hogy bejegyezték-e a szervezetet a Cégbíróságnál, s ha igen, mikor, akkor csak egy válaszoló volt, aki 1989 előtti időpontra (1987) emlékezett, és csak egy nem bejegyzett szervezet szerepelt a mintában.

A szervezetek több mint négyötödének (44 szervezetnek) Budapesten volt a bejegyzéskor a székhelye, és most is ott van. 6 megyeszékhely városi, 1 egyéb és 1 falusi székhelyű szervezet is szerepel mintánkban (ez utóbbi „egy ügy köré” szerveződött, más listákon már nem szereplő egyesület). Ez a „főváros-központúság” a vizsgált listák többségét jellemezte, kivéve a Soros Alapítványhoz 1997-ben benyújtott pályázatok listáját, amelyben a szervezetek fele vidéki székhelyű volt (igaz, azok kb. egyharmada valamilyen országos – és budapesti központú – egyesület helyi vagy területi tagszervezeteként, szakcsoportjaként működött). Ennek alapján sem igen becsülhetjük meg azonban a vidéki központú és hatókörű szervezetek számát, hiszen feltehető, hogy az ilyen szerveződések többségének nem is jut eszébe az, hogy központi alapítványoknál pályázzon támogatásért.

Részletesen próbáltunk tudakozódni a szervezet megalakulását kezdeményezők köréről: lehetőséget adtunk arra, hogy a válaszolók személyeket, intézményeket és szakmai csoportokat is megnevezzenek. 10 válaszoló személynevet vagy személyek körét nem jelölte meg. 5 szervezet (a folyamatosságot ily módon is jelezve) történeti neveket adott meg kezdeményezőként, 18 válaszoló nem személyneveket, hanem személyek körét (pl. „szülők”, „helyi akadémikusok”, „igazgatási szakemberek”, „informális társaság a 70-es évektől” stb.) jelölte meg, 20-an pedig valóságos neveket soroltak fel. E nevek többségükben nagyjából megegyeznek azon nevekkkel, akik a megalakuláskor vezetői voltak a szervezetnek, és legálább részben azonosak a szervezetek jelenlegi vezetőivel. Amennyire természetes-

nek tűnik ez a részleges folyamatosság, olyan ritka a teljes körű névazonosság a kezdeményezéstől a mai vezetői posztokig. Néhány név több szervezetnél is előfordul, visszaigazolván *Trencsényi László* említett szubjektív esettanulmányának azt a tanulságát, hogy néhány szervező személyiség többféle szervezet létrehozásánál is bábáskodott, talán az adott ügy vagy szakmaterület saját céljainál is fontosabbnak tartva a civil szerveződés lehetővé válásának tényét magát. A személynevet megadók kb. egy negyede egyetlen személyhez köti a megalakulás kezdeményezését, a többség viszont több személyt is megnevezett.

Intézményt kezdeményezőként 15 válaszadó jelölt meg, közülük öten az Országos Pedagógiai Intézetet vagy az Országos Közoktatási Intézetet (s annak is az Iskolafejlesztési Központját) nevezték meg. Három esetben meghatározott közoktatási intézményeket jelöltek meg kezdeményezőként, két esetben szakszervezetet. 16-an szakmai csoportot is megneveztek a kezdeményezők között: különböző szakemberek („értelmi fogyatékosokat nevelő gyógypedagógusok”, „szociológusok, pszichológusok, pedagógusok”, egy „tanárképző főiskola tanárai”). Néhány esetben a szervezet létrejöttét egy másik egyesület kezdeményezte, s volt, ahol a kezdeményező szakmai csoportot az fémjelezte, hogy a kezdeményező, meghatározó személlyel „rokonszenvezők”.

Az alapító tagok számát tekintve, a szervezetek több mint háromnegyede (37) 100 vagy annál kevesebb fővel dicsekedhetett, és csupán két szervezet állította, hogy 1000-nél több alapító tagja volt (egy általános pedagógus- és egy szülői szervezet). Az átlagos alapítótag-létszám így 300 körül volt, a legáltalánosabbnak pedig a 33 körüli létszám tekinthető. Mára jelentős létszámnövekedés tapasztalható: 14 szervezet ezernél több tagot tart nyilván, az átlag 17 000 körül, a medián pedig 276 körül van. 20 szervezet számol meg arról, hogy alapítói között intézmények is voltak, intézményi taggal pedig ma 22 szervezet dicsekedhet (induláskor csak 8-nak volt tagszervezete).

Az 53 válaszoló szervezetből 13-nak változott a neve a megalakulás óta. A névváltozás oka vélhetőleg túlnyomórészt a szervezeti funkció megjelölése körüli bizonytalanság (főként a „kamara” fogalmának jogi tisztulásával kapcsolatos). Egyéb listák tanulmányozása valószínűsíti, hogy – amint a személynévadások esetében – az egyesületek elnevezésében is működnek divathatások. Az 1993-as listánk 82 szereplőjéből például 35 (43%) nevében szerepelt a „magyar” vagy „magyarországi” megnevezés, az 1997-es listán szereplő 83 szervezetből viszont már csak 21-re (25%) volt ez jellemző.

Célok, értékek

Arra a kérdésre, hogy milyen céllal alakult meg a szervezet, igen szerteágazó válaszokat kaptunk, és többen alapszabályt vagy egyéb dokumentumot is mellékeltek válaszként. Megkíséreltük több szempont szerint is elemezni ezeket. A válaszoló szervezetek fele (26) csak tanárokat képvisel, 8 szülőket, 5 diákokat is, egynegyedük (14) pedig az iskolai nevelés/oktatás tevékenységével közvettebb módon érintkezik (tanárképzés, tankönyvpiac, iskolán kívüli nevelés, népművelés, környezetvédelem stb.). 15 szervezet kötődik valamilyen speciális pedagógiai programhoz vagy nevelési irányzathoz (*Montessori*-szemlélet, személyközpontú nevelés, erdei iskolai tanulásszervezés, két tannyelvű iskolák stb.), 11 szaktárgyi jellegű vagy a tanárok egy speciális rétegét képviseli (pl. gyógypedagógusok). A fogyatékos gyermekek ügyének képviselőjét mintánkban 5 szervezet vállalja fel, kifejezetten a nevelésre pedig 8 szervezet specializálódott (pl. cserkészek, úttörők). Három „egy ügy köré” szerveződő egyesülettel is találkoztunk, melyek egy-egy iskola létrehozásán vagy megtartásán fáradoztak. Világnézeti elkötelezettségét 6 szervezet hangsúlyozta.

Ezen a ponton talán érdemes felvetnünk a kérdést, hogy meglehetősen kis elemszámú mintánk vélhetően milyen irányban és milyen mértékben torzíthat. Korábban említettük, hogy a kérdőívet 181 címre küldtük ki, ebből 16 (9%) címről derült ki, hogy nem él. A feltehetőleg „élő” 165 címből 53 (32%) válaszolt. Ugyan a 181, illetve 165 szervezetről

sem tudjuk pontosan, hogy mennyire tekinthető teljes körűnek legalább az országos szerveződésekkel szemben, ehhez a mintához képest is kitűnik azonban a válaszolók csoportjában mutatkozó néhány aránytalanság. Az eredeti listában például 13 (7%) szervezet nevéből következtethetünk világnézeti elkötelezettségre. Köztük azonban egy sem bizonyult „nem élő” címnek, és 6 válaszolt is. E körön belül a válaszadási készség tehát a minta egészénél erősebbnek bizonyult: a 6 válaszoló a 13 szervezet csaknem felét jelenti. A válaszadók egy másik ilyen, a minta egészénél jobban reprezentált csoportjának tűnt a különböző fogyatékoságú tanulók problémáira szerveződött egyesületeké (pl. Dyslexia Szövetség, Látássérült Gyermek Szüleinek Egyesülete stb.): a mintában szereplő 14 ilyen típusú egyesületből 6 válaszolt. Az átlagosnál magasabb válaszolási készség önmagában persze nehezen értelmezhető. Több lehetséges hipotézis is megfogalmazható ezzel kapcsolatban (melyek igazolását csak egy nagyobb és későbbi vizsgálat adhatná meg): az átlagosnál kisebb és/vagy jobban szervezett csoportokról van szó; az átlagos szervezeteknek erősebb késztetésük van arra, hogy minden, feléjük irányuló érdeklődésre reagáljanak, akár az átlagosnál nagyobb nehézségeik, akár a külső kapcsolatok iránti nagyobb bizalmuk, akár erősebb közszereplői felelősségérzetük miatt.

Ha szem előtt tartjuk, hogy mintánk valószínűleg nem teljesen megbízható, az adatok alapján talán mégis érdemes néhány összefüggést megfogalmazni. Az alapító tagok számát és jelenlegi taglétszámokat összevetve, a legdinamikusabb növekedést a diákszervezetek mondják magukénak (átlagosan 26–27 taggal indultak, és mai taglétszámukat százszázalékos nagyságrendben adják meg). A legnépesebb alapító gárdáról a szülői szervezetek számolnak be (átlagosan 790 fő), növekedésük viszont nem kiugró: mai átlagos taglétszámuk 10 359 fő. A tanári szervezetek közepes alapítói létszámról (310) indultak, s a diák- és szülőszervezetekhez képest ma is csak szerényebb méretűvé nőttek (átlagosan 3060 taggal). A szervezeti célok szerinti osztályozást tekintve a legnagyobbak a speciális pedagógiai programhoz vagy irányzathoz kötődő szervezetek tűnnek (átlagosan csaknem 50 000 fővel), őket az alapvetően nevelési orientáltóságú szervezetek követik, átlagosan 10 000 fő körüli taglétszámmal. Szolidabb méretűek a csak tanárokat képviselő (szaktárgyi, szakterületi stb.) szervezetek, átlagosan 3060 körüli taglétszámukkal. Az egy ügy köré szerveződő egyesületek létszáma többnyire 10 fő alatt van.

A célok megfogalmazásában leggyakrabban használt fogalom az érdekképviselő, érdekvédelem volt (19 válaszoló hangsúlyozta), de sokan (11-en) jelölték meg az információáramoltatás, kapcsolatépítés és -fejlesztés célját az általuk képviselő területen. Nem számosságánál fogva érdekes, de megjegyzendő, hogy alapvető céljai között három szervezet is kiemelte a nemzetközi kapcsolatok létesítését, illetve ápolását.

Infrastruktúra, anyagi feltételek

Kíváncsiak voltunk, milyen anyagi feltételek között és milyen infrastruktúrával dolgoznak a különböző szervezetek. Az anyagi források megjelölését zárt kérdés formájában kérjük. A válaszok megoszlását az 1. táblázat mutatja. E szerint a szervezetek működtetésében a pályázatok nemcsak a leggyakoribb forrásfajtát jelentik, hanem egyben a legjövődelmesebbet is: a bevételeknek átlagosan csaknem a felét ilyen úton nyerik a szóban forgó szerveződések. A második leggyakoribb forrást jelentő tagdíjak összértéküket tekintve a harmadik helyre szorulnak vissza, míg a szervezetek csaknem kétharmadánál megjelenő „támogatás” forrás átlagosan a bevételeknek kb. egynegyedét jelenti. Egyéb forrásról a szervezetek kb. egynegyede számolt be, köztük is legnépesebb a banki kamatot mint forrást megjelölők csoportja (ez 7 szervezet számára is bevételt jelent). Ezen túl adományt, külföldi támogatást és egyéb speciális bevételt is megjelöltek a válaszadók. A támogatókra külön is rákérdeztünk: 16 szervezet több támogatót is megjelölt, az esetek többségében viszont alapvetően a társadalmi szervezeteknek nyújtott költségvetési támogatásról van szó.

Anyagi források	említ n (%)	átlagos mérték (%)
pályázat	42 (79)	45,8
tagdíj	38 (72)	22
támogatás	32 (60)	26,9
egyéb	12 (23)	5,3

1. táblázat

A szervezetek anyagi forrásai és azok mértéke

A források megoszlását tekintve a tagdíjak a csak tanárokat reprezentáló szervezetek esetében a bevételek átlagosnál tetemesebb hányadát jelentik: átlagosan 33,5%-át. Elenyésző szerepet játszik viszont ez a bevételi forrás a fogyatékosok ügyével foglalkozó szervezetek esetében (átlagosan a bevételek 1%-a), az ő esetükben viszont a támogatás a legnagyobb arányú bevételi forrás (átlagosan a bevételek 36%-a). A támogatásból származó bevételek aránya az érdekvédelmi típusú szervezeteknél a legkisebb (19%). A pályázati forrás a diákszervezetek esetében a legnagyobb arányú (60%), a csak tanári szervezeteknél pedig a legalacsonyabb (42%).

A szervezetek infrastruktúrájáról is zárt kérdésben tájékozódunk; a válaszokat a 2. táblázat összegzi. A szervezetek fele semmiféle infrastruktúrával nem rendelkezik, a válaszadók néhol utalnak is rá, hogy egy adott intézmény (többnyire a szervezet vezetőjének vagy vezetőinek a munkahelye) jelenti azt az infrastruktúrát, amelyen a szervezet működni tud. A szervezetek felének viszont legalább számítógépe, nyomtatója és irodája van (az utóbbit természetesen inkább bérlí, esetleg másokkal közösen).

Infrastruktúra	van n (%)
számítógép	26 (49)
nyomtató	26 (49)
iroda	25 (47)
másoló	20 (38)
telefon	20 (38)
fax	17 (32)
alkalmazott	16 (30)
gépkocsi	3 (6)

2. táblázat

A szervezetek infrastruktúrája

Infrastruktúrájukat tekintve a diák- és szülői szervezetek a csak tanári szervezeteknél „gazdagabb”-nak tűnnek. Az 5 diákszervezetre például 11 főállású alkalmazott és 6 iroda jut, összesen 13 számítógépük és 10 nyomtatójuk van, mindegyik rendelkezik telefonnal és faxszal is, és egyiküknek még gépkocsija is van. A nagy „gazdagság” mögött persze inkább azt kell látnunk, hogy a diákok azok, akik – főállású munkahellyel nem rendelkezvén – nem tudnak „észrevétlenül” vagy megegyezéssel rátelepülni egy adott intézmény infrastruktúrájára. A szülői szervezetek „gazdagsága” kicsit más okra vezethető vissza (a 8 szervezetnek összesen 14 főállású és egy mellékállású alkalmazottja, 7 irodája, 9 számítógépe, 5 nyomtatója és 8 másológépe van): köztük olyan nagy szervezetek is vannak, mint például a Nagycsaládosok Országos Egyesülete, amelyek tevékenységi köre nem csupán az oktatásügyre terjed ki, hanem általánosabb, átfogóbb érdekvédelmi munkát végeznek. A tartalmi orientáltságuk szerinti osztályozást tekintve legszegényebbek a szaktárgyi, szakterületi tanári szervezetek tűnnek: a 11 ilyen szervezetnek összesen

1 főállású és 3 mellékállású alkalmazottja, 2 irodája, 3 számítógépe és nyomtatója, 2 másológépe van, és egyetlen autót sem mondhat magáénak.

Az anyagi feltételek és az infrastruktúra szűkössége a szervezetek nagy része számára problémát jelent. Arra a kérdésre, hogy „mi(k) volt(ak) a szervezet működésének legnagyobb kudarca(i)?”, 14 szervezet (a válaszolók egynegyede) jelölte meg valamilyen formában az anyagi feltételek hiányát, illetve a szervezet képtelenségét arra, hogy ezzel megbirkózzon.

Tevékenységek, sikerek, kudarcok

A szervezetek egy ötöde (11) területileg tagolt, helyi vagy regionális csoportokkal működik, és kb. egynegyedüknél (14) nem deríthető ki semmiféle tagoltság. Működésében, szervezeti felépítésében – a kérdőívek tanúsága szerint – a szervezetek kb. kétharmada (36) nem változott a megalakulás óta, egynegyedénél (13) viszont bekövetkezett valamiféle strukturális változás.

Rákérdeztünk néhány tipikusnak tűnő szervezeti, egyesületi tevékenységre is: a 3. táblázat mutatja, hogy milyen arányú ezek előfordulása a vizsgált szervezeteknél. A válaszból kitűnik, hogy a zárt kérdésben felkínált tevékenységek mindegyike ismert a szervezetek számára, és még a legkisebb arányban végzett tevékenységet (a pályázatok kiírását) is a szervezetek több mint fele végzi. Legtipikusabb tevékenység a közgyűlések megtartása, ezt voltaképpen csak két „nem élő” szervezet (egy „elhaló” ügy köré szerveződő, és egy felbomlott, illetve újraszerveződés előtt álló egyesület) nem említette. Érdekes viszont, hogy két, közgyűlést tartó szervezet nem említi, hogy a vezetősége ülésezne. A szervezet működtetése mellett leggyakoribb tevékenység a konferenciák, szakmai tanácskozások szervezése, valamint az anyagi feltételek megszerzéséhez szükséges pályázati tevékenység. A szervezetek nyilvánosság felé való nyitottságát mutatja a médiaszereplést, valamint a saját hírlevelek és folyóiratok kiadását említők magas aránya. Úgy tűnik, elég jól működik a szervezetek bevonása a különböző szakmai anyagok, oktatáspolitikai dokumentumok, törvénytervezetek véleményezésébe is.

Tevékenység	Említi n (%)	Tipikus gyakoriság n (%)
közgyűlés	51 (96,2)	kb. évente egyszer 32 (61)
vezetőség ülésezése	49 (92,5)	havonta; kb. negyedévenként 16 (31); 16 (31)
konferencia, szakmai tanácskozás	47 (88,7)	kb. félévenként 19 (36)
pályázatok benyújtása	46 (86,8)	kb. negyedévenként 13 (25)
médiaszereplés	43 (81,1)	kb. negyedévenként 14 (27)
szakmai anyagok véleményezése	40 (75,5)	kb. negyedévenként 10 (19)
oktapol. dokumentumok véleményezése	40 (75,5)	kb. félévenként 10 (19)
hírlevél, folyóirat kiadása	35 (66,0)	kb. negyedévenként 21 (40)
tankönyvek, segédanyagok kiadása	32 (60,4)	ritkábban, mint évente 14 (27)
tanárok továbbképzése	28 (52,8)	kb. évente 9 (17)
pályázatok kiírása	27 (50,9)	kb. évente, ritkábban 11 (21)
egyéb	22 (41,5)	

3. táblázat

A szervezetek tevékenységformái és azok gyakorisága

A tevékenységek gyakoriságára is rákérdeztünk, a 3. táblázat az egyes tevékenységek legtöbbször említett gyakoriságát tartalmazza. Talán érdemes e kérdésnél kicsit elidőznünk. A havonta többször is végzett tevékenységek között a válaszadók egytizede (5–6) említi a szakmai anyagok és az oktatáspolitikai dokumentumok véleményezését, valamint a pályázatok benyújtását. A havi rendszerességgel említett tevékenységek között (a vezetőség ül-

sezése mellett) 7–9 válaszadó említi a szakmai anyagok véleményezését, a hírlevelek kiadását, valamint a pályázatok készítését. A 3. táblázatban is szereplő tevékenységeken túl kb. negyedévente rendez szakmai konferenciát 11 szervezet, és foglalkozik oktatáspolitikai dokumentumok véleményezésével 7. A félévente végzett tevékenységek között (a fentiekén túl) ismét a pályázatok beadása tűnik a leggyakoribbnak: 9 szervezetre jellemző. Évente egyszer (a közgyűlések és a tanártovábbképzések mellett) a szervezetek nagyobb számban konferenciát vagy szakmai tanácskozást szerveznek vagy oktatáspolitikai dokumentumokat véleményeznek (9-9), esetleg médiaszereplésre vállalkoznak (8). Az egy évnél is ritkábban végzett tevékenységek között a közgyűlés rendezését említik a legtöbben (12).

A válaszadó szervezetek csaknem fele említett a kérdőívben megadott lehetőségeken túl „egyéb” tevékenységeket is. Ezek között leggyakoribb a különböző szakmai táborok szervezése volt, de versenyek szervezéséről, nemzetközi programokban való részvételről és egyéb speciális tevékenységekről is beszámoltak.

Néhány jellegzetességet érdemes megemlíteni a különböző típusú szerveződések tevékenységformáival kapcsolatban is. Konferenciák, szakmai tanácskozások szervezése például a szülői és diákszervezetekre kevésbé jellemző, a hírlevelek kiadásában és pályázatok kiírásában viszont a diákszervezetek tűnnek ki. A tartalmi orientáltság szerinti osztályozásunkat tekintve elsősorban a fogyatékos gyermekek problémáival foglalkozó szervezetek tűnnek ki eltérő tevékenységi struktúrájukkal: sem hírleveleket, sem módszertani anyagokat nemigen jelentetnek meg, és pályázatokat sem nagyon írnak ki. Egyetlen szervezet sem akad azonban köztük, amely ne kapcsolódna be szakmai anyagok és oktatáspolitikai dokumentumok véleményezésébe, és mindegyikük állítja, hogy több-kevesebb rendszerességgel készít pályázatokat. Az oktatáspolitikai dokumentumok véleményezésében az alapvetően neveléssel foglalkozó szervezetek kicsit alulreprezentáltak, ugyanakkor kitűnnek a médiaszereplésben.

Arra a két kérdésre, hogy „mi(k) volt(ak) a szervezet eddigi működésének legnagyobb sikere(i)?”, illetve „kudarca(i)?”, a következő válaszokat kaptuk:

Míg sikerekről csupán egy szervezet nem számol be, kudarcot csaknem kétötödük (20) nem említ. Átlagosan 3,2 sikert említenek, a kudarcemlítés 0,98-as átlagával szemben. Csupán két szervezet akadt, amelyek több kudarcról számoltak be, mint sikerről (egy „egy ügy köré” szerveződő és egy pedagógus érdekvédelmi szervezet). A válaszolók neme és a siker- vagy kudarcemlítések gyakorisága között semmiféle összefüggést nem találtunk, és az életkorok alapján sem szembetűnők az eltérések. A szervezet típusát tekintve úgy tűnik, a szülői szervezetek hajlamosabbak az átlagosnál több (3,75), a diákok meg valamivel kevesebb (2,8) sikert említeni, ám ugyanez az arány a kudarcok említésére is vonatkozik, azaz inkább a válaszolók bőbeszédűségére/szükszavúságára következtethetünk mindebből. A tartalmi orientáció szerinti osztályozásunk szerint a sikerek említésénél semmi érdemleges különbséget nem tapasztaltunk, a kudarcok említésére viszont a pedagógus érdekvédelemre vállalkozó szervezetek az átlagosnál valamelyest hajlamosabbak.

Az említett sikerek és kudarcok tartalmi vizsgálatokor nehéz általános tanulságokat megfogalmazni. Sikerként a leggyakrabban konkrét programokat (főként szakmai konferenciákat) és egyéb szakmai tevékenységeket (továbbképzések, tankönyvek, speciális létesítmények, intézmények megteremtése) említenek, de sokan kiemelik a más szervezetekkel, intézményekkel, befolyásos személyekkel való sikeres kapcsolattartás, -építés jelentőségét is. 13 szervezet sikerként említi nemzetközi kapcsolatainak kiépítését, nemzetközi szervezetekhez való csatlakozásukat vagy éppen külföldi szervezetekkel való együttműködésüket. Néhányan a folyamatos fennmaradást említik legfőbb sikerként.

A kudarcok között – mint korábban említettük – az anyagi feltételek hiánya vezet, de sokan említik a környezet (a tagok, a társadalom, az oktatáspolitikai) közönyét is. Vannak, akik egy adott célkitűzésük kudarcát említik, de van olyan szervezet is, amelynek képviselője megjegyzi, hogy „túl régen... dolgozunk ahhoz, hogy irreális célokat tűzzünk ki”. Néhányan a megfelelő törvényi szabályozás hiányát (főként az azóta már elfogadott non-profit törvényét) emelik ki.

Kapcsolatok

Kérdőívünkkel megpróbáltuk feltérképezni a szervezetek hazai és külföldi kapcsolatrendszerét. A megadott hazai szereplőket illetően részben azt firtattuk, hogy egyáltalán kapcsolatban állnak-e a kérdezett intézményekkel, de ezen túl a kapcsolat rendszerességéről és minőségéről is tájékozódni próbáltunk. A válaszokat a 4. táblázat foglalja össze. A szervezetek kilenctizedének van kapcsolata a Művelődési és Közoktatási Minisztériummal, és ez az esetek csaknem felében rendszeresnek is mondható. Bár a kapcsolat minőségét tekintve igencsak közepes osztályzatot kapott, az összehasonlítást megnehezíti a többi intézmény említésének jóval kisebb aránya. A szervezetek több mint fele tart kapcsolatot helyi önkormányzattal és más szakmai szervezetekkel (a kapcsolatok kb. felét minősítették rendszeresnek), és mindkét kapcsolatot viszonylag jónak is minősítették a válaszadók. A megkérdezettek több mint egy harmada tart kapcsolatot azokkal az országos szintű konzultatív testületekkel (Országos Köznevelési Tanács, Közoktatás-politikai Tanács), amelyekben törvény biztosította joguk is van a képviselőre. A kapcsolatok kb. egyharmadát minősítik a válaszadók rendszeresnek, a kapcsolat minőségével viszont az összes intézményhez viszonyítva a leginkább elégedetlenek. A szervezetek kb. egynegyedének van kapcsolata a Pedagógusok Szakszervezetével, ez azonban az esetek túlnyomó részében eseti jellegű, és nem is mondható túlságosan jónak. Sokkal jobb és rendszeresebb a szakmai szervezetek valamilyen hálózatával a kapcsolata annak a csekély számú (12) szervezetnek, amelyek ilyesféle kapcsolatról beszámolnak. A valamilyen egyházzal és egyéb szakszervezetekkel kapcsolatot tartó szervezetek nagyrészt fedik egymást, hiszen egyházi szerveződésű szakszervezetekről van szó. Esetükben a kapcsolat rendszeressége átlagosnak, a minősége viszont az átlagnál kedvezőbbnek mondott. Az önkormányzati szövetséggel való csekély számú, ám osztatlanul jónak tartott kapcsolat valószínűleg a közös konzultatív fórumban teljesített közös munkára utal.

Intézmény	Említi n (%)	Kapcsolat rendszeres n (%)	Kapcsolat minősége* n (%)
Művelődési és Közoktatási Minisztérium	48 (90,6)	22 (41,5)	3,67
önkormányzat	30 (56,6)	12 (22,6)	4,2
más szakmai szervezet	29 (54,7)	15 (28,3)	4,2
egyéb	21 (39,6)		
Közoktatáspolitikai Tanács	20 (37,7)	6 (11,3)	3,1
Országos Köznevelési Tanács	19 (35,8)	6 (11,3)	3,22
Pedagógusok Szakszervezete	14 (26,4)	2 (3,8)	3,5
szakmai szervezetek hálózata	12 (22,6)	7 (18,9)	4,3
Pedagógusok Demokratikus Szakszervezete	12 (22,6)	2 (3,8)	3,8
egyház(ak)	11 (20,8)	5 (9,4)	4,2
egyéb szakszervezet	7 (13,2)	3 (5,7)	4,1
politikai párt	7 (13,2)	1 (1,9)	3,3
önkormányzati szövetség	3 (5,7)	3 (5,7)	5

* A válaszlehetőségek a következők voltak: általában jó, megfelelő; változó minőségű; rossz. A választásokhoz az iskolai osztályzatokhoz hasonló módon 5; 3; 1 számjegyet rendelünk, és ebből számoltunk átlagot. Az alacsonyabb értékek tehát rosszabb, a magasabbak jobb kapcsolatra utalnak.

4. táblázat

A szervezetek kapcsolata hazai intézményekkel

A szervezetek kétötöde említette, hogy kérdőívünkben fel nem sorolt egyéb intézménnyel is kapcsolatban van, közülük 12-en (22,6%) több kapcsolatot is megjelöltek. E kapcsolatok az adott szervezetek sajátosságaitól függően egyéb minisztériumokat, társadalmi szervezeteket, más érdekegyeztető fórumokat, néhány esetben regionális és központi szakmai szolgáltató intézményeket vagy felsőoktatási intézményeket jelentettek.

Megkérdeztük azt is, hogy vannak-e olyan szervezetek, intézmények, amelyekkel ugyan a megkérdezetteknek nincs kapcsolatuk, de fontosnak tartanák, hogy legyen. Kilenc válaszoló említett ilyet, néhányan többet is. Ketten is megjelölték az Országos Köznevelési Tanácsot és a Közoktatás-politikai Tanácsot, valamint hiányolták a szakmai szervezetek valamiféle koordinációját. Itt kívánom megjegyezni, hogy a két fenti fórumról a kutatás keretében önálló tanulmányok készültek. (9)

36 szervezet (68%) számolt be külföldi kapcsolatokról, közülük 28 több ilyen kapcsolatot is említett. Míg a tanári és a szülői szervezetek fele-fele arányban rendelkeznek, illetve nem rendelkeznek ilyen kapcsolatokkal, a mintánkba került összes diákszervezetnek vannak nemzetközi kapcsolatai. Szakmai tájékozottság szerinti felosztásunkat tekintve, ismét a fogyatékosok ügyével foglalkozó szervezetek tűnnek ki az átlagosnál kevesebb kapcsolattal. A kapcsolatok szerteágazóak. 14 szervezet említette, hogy nemzetközi szervezetben tagsággal rendelkeznek. Bár némely szervezetnek távoli kapcsolatai is vannak, jellegzetesnek a német, osztrák, svájci és holland kapcsolatok tekinthetők, és 6 szervezet is kiemelte határon kívüli, és/vagy a közép-európai térség országaiban működő hasonló szervezetekkel ápolta kapcsolatait.

Tervek, jövőkép

Arra a kérdésre, hogy a szervezetnek milyen tervei vannak a következő évre vonatkozólag, 9-en (17%) nem válaszoltak. A többség (36 válaszoló) konkrét, meghatározott programokat említett (meghatározott konferenciák, tanfolyamok, terepgyakorlat, kiállítás megszervezését, kiadványok megjelentetését) vagy a szervezetépítésben tervezett konkrét lépéseket (hasonló szervezetek bevonása, növekedés, önálló szervezetté válás, regionális szervezetek kiépítése stb.), illetve nemzetközi kapcsolataik továbbfejlesztését. 8 szervezet csupán a folyamatos működtetésre utalt mint rövid távú célra (egyikük „túlélés”-ként írta le ezt a folyamatot), volt aki 2000-ig elfogadott programjukra utalt e kérdés kapcsán.

Mínt hogy a szervezettel kapcsolatos távlatosabb elképzeléseket is szeretttük volna megismerni, nyolc konkrét, valamint a saját elképzeléseik megfogalmazására egy nyitott, „egyéb, éspedig:” válaszlehetőséget megadva, megkérdeztük, hogy mit gondolnak: öt év múlva melyik állítás lesz igaz a saját szervezetükre vonatkozólag. Hárman nem válaszoltak erre a kérdésre, és egy „egyéb” válasz született. Ez utóbbi válaszoló felvetette, hogy az ő személyes víziója e szempontból nem releváns, a szervezetek pedig „nem vizionálnak”. Lehetőséget adtunk arra is, hogy a megkérdezettek több válaszlehetőséget is megjelöljenek. A megkérdezettek kétharmada (36) nem élt ezzel a lehetőséggel, egy határozott választása volt, 10 válaszoló két, 4 válaszoló pedig három lehetőséget is megjelölt. A válaszokat az 5. táblázat összegzi.

Állítás	Egy állítást választók n=36	Két állítást választók n=10	Három állítást választók n=4	Összesen
a szervezet nagyjából a jelenlegi formában és keretek között működik	16	6	3	25
a szervezet korlátozottabb keretek között... működik	3	1	1	5
a szervezet megnövekedett lehetőségekkel... működik	14	3; 5	3	25
a szervezet más szervezet(ek)kel egyesül		1	1	2
a szervezet tagszervezetekre bomlik				
a szervezet céljaiban és tevékenységében jelentősen átalakul	1		3	4
a szervezet megszűnik	1	2	1	4
egyéb		2		2

5. táblázat
A szervezetek „jövőképe”

Az összes választást tekintve, látható, hogy a szervezetek alapvetően legalább a jelenlegi formák és keretek megmaradásában reménykednek, és hasonló arányú a növekedésben bízók tábora is. Senki nem gondolja, hogy szervezete kisebb egységre bomlik, és a más szervezettel való egyesülés gondolata is csak második választásként merül fel két válaszolónál. A jövőbeni korlátozottabb működést lehetségesnek tartók száma is csekély, és a megszűnés réme is csak egy válaszoló előtt merül fel mint valószínű jövő, és még hárman tudják azt elképzelni mint lehetséges alternatívát. Jövőjüket illetően a szülői szervezetek tűnnek a leghatározottabbnak (a 8 ilyen szervezetből kettő nem válaszolt a kérdésre, a többi hat viszont egy állítást választott csak), a csak tanári szervezetek pedig a legbizonytalanabbnak (a 26-ból 15 választott csak egy állítást). Tevékenységi körüket tekintve pedig a szaktárgyi, szakterületi, valamint az adott pedagógiai programhoz, irányzathoz kötődő szervezetek kicsit biztosabb (egyértelműbb) jövőképpel rendelkeznek, mint a többiek.

Ha az egyes jövőlehetőségeket nézzük (függetlenül attól, hogy egyedüli vagy alternatív válaszként jelölték-e azt meg válaszadóink), azt láthatjuk, hogy a csak tanári szervezetekre az a leginkább jellemző, hogy a jelenlegi feltételekhez nagyjából hasonló jövőt várnak (26-ból 17). A szülői szervezetek hajlamosabbak a növekedésben bízni (8-ból 3), míg az összes diákszervezeti válaszolóban felmerült a megszűnés lehetősége (a korlátozott működés és a növekedés lehetősége mellett is). A szaktárgyi, szakterületi szervezetek többsége a változatlan működést látja a legvalószínűbbnek a jövőben, kevesek a növekedésben is reménykednek, egyikük pedig a megszűnés lehetőségét sem zárja ki. A meghatározott pedagógiai programot, irányultságot képviselők kb. fele-fele arányban bíznak a növekedésben vagy legalább a változatlan működésben, de egy-két esetben a korlátozottabb működést, sőt a megszűnés lehetőségét sem tudják kizárni. A fogyatékosok ügyét felvállalók egyike sem tudja elképzelni megszűnésüket, vagy a növekedésben, vagy a változatlan működésben bíznak. A neveléssel foglalkozó szervezetek leginkább a növekedésben bíznak, de egyikük a megszűnés lehetőségét sem tartja kizártnak. Az érdekvédelmi jellegű szerveződések képviselői sem tudják elképzelni, hogy megszűnjenek, de azon túl szinte mind egyik jövőbeni lehetőséget elképzelhetőnek tartják a maguk számára.

Reálisnak tartottuk egyik válaszolóink említett felvetését, miszerint ezek a jövőképek voltaképpen nem a szervezetekhez, hanem az azokat képviselő válaszolókhöz köthetők, ezért megnéztük, hogy kimutathatók-e a válaszokban nemhez vagy életkorhoz kapcsolható jellegzetességek. Mielőtt erre kitérnénk, érdemes persze megemlíteni a mintánk életkor és nem szerinti néhány sajátosságát is. Diákszervezeti válaszolóink között például egyetlen nő sincs, a fogyatékosok ügyével foglalkozó szervezetek képviselői között viszont férfi nem található. Diákszervezeti válaszolóink az átlagnál fiatalabbak, és ez jellemzi (korlátozottabb mértékben ugyan) a speciális pedagógiai programhoz, irányzathoz kötődő szervezetek nevében válaszolókat is. Mindezek fényében is érdekes, hogy a szervezetük számára a változatlan jövőt reálisnak tartó válaszolók között a nők aránya meghatározó mértékben magasabb, míg a korlátozottabb mértékű működést valószínűsítő válaszolók között egyetlen nő sincsen. A megszűnést valószínűnek tartók átlagnál valamivel alacsonyabb életkora feltehetőleg inkább a szervezet jellegével függ össze (l. a diákszervezetekről fentebb elmondottakat).

Megkértük válaszadóinkat, hogy írják le, milyen fejleményt tartanak legkedvezőbbnek a saját szervezetük számára, s hogy szerintük milyen feltételek között tudna ez megvalósulni. A válaszok természetesen itt is meglehetősen szerteágazóak voltak. Sokan ismét kitértek az anyagi feltételek hiányára, többen főként a feltételek kiszámíthatóságának hiányát tették szóvá. De többen említették a jogi szabályozás hiányosságait is (főként az akkor még hiányzó non-profit törvényt említették), de néhányan a sajtó, az oktatásirányítás és a közvélemény támogatását is hiányolták. Mások a szakmai presztízs növekedését látják a kedvező változások legfőbb feltételének, és három válaszoló nemzedékváltást is szükségesnek látja saját szervezetének irányításában.

Mint korábban jeleztük, a közoktatásban működő szakmai szervezetek kutatása ma sok és sokféle nehézségbe ütközik, s ezért ismertettünk kérdőíves vizsgálatunk eredményeit is

érdemes megfelelő óvatossággal fogadni. A mintaválasztás bizonytalanságai, a válaszolók kis száma is erre int. Ugyanakkor az elemzés során feltáruló összefüggések talán jól használhatók lehetnek a későbbi, szisztematikusabb vizsgálatok számára, és a szakmai szervezetek számára is ösztönzést jelenthetnek későbbi vizsgálatok egyértelműbb támogatására.

Összegzés helyett

Az elemzéskor elének táruló kép mindenképpen megértővé teszi a kutatást végzőket (és remélhetőleg az olvasókat is) a nem válaszolók iránt. Ugyanakkor ismételten szeretném megköszönni mindazoknak, akik a nehéz infrastrukturális feltételek mellett, az állandó pénzhányban és a pusztá fennmaradásért küszködve is figyelmet fordítottak kérdőívünkre, és segítettek abban, hogy a közvélemény kicsit közelebb kerülhessen az ilyen jellegű szerveződések munkájának és problémáinak megismeréséhez. (Itt szeretném megjegyezni azt is, hogy arra a kérdésre, hogy szívesen közreműködne-e továbbra is a kutatásban valamilyen formában, a válaszadók többsége: 32 – 64% – igennel válaszolt. Reméljük, a közeljövőben erre is sor kerülhet.)

A szervezetek szerepe ma sem elhanyagolható a közoktatás folyamatos működtetésében. Szakmai tevékenységük sokfélesége, nemzetközi kapcsolataik, jelenlétük a médiában ma is érzékelhető. Az elemzésből az is nyilvánvaló, hogy mind maguk a szervezetek, mind a szabályozási-pénzügyi-társadalmi elfogadottságbeli környezetük átalakulóban van. A jövő mutatja meg, milyen típusú szerveződések maradnak fenn tartósan, milyen új egyesületek jelennek meg, milyen típusú tevékenységük válik nélkülözhetetlenné tagságuk és a környező társadalom számára, és milyen típusú tevékenységeik szorulnak háttérbe, vagy válnak feleslegessé. Egy dolog viszont valószínűnek látszik: nélkülük a közeljövő oktatási változásait, átalakulásait nem lehet elképzelni. Ezt nemcsak a szervezetek növekedésével kapcsolatos általánosabb szervezettársadalmi tapasztalatok valószínűsítik, hanem a vizsgálatban résztvevők meggyőződése is. És ezt mutatják az oktatáspolitikai változások bevezetésében említett általánosabb tendenciái. Reméljük, hogy jelen beszámolómnak is segít e folyamat fenntartásában.

Jegyzet

(1) T 018107 sz. OTKA-kutatás

(2) MOLDOVÁN JUDIT: *A Közoktatási Érdekegyeztető Tanács működése*. Kézirat. Országos Közoktatási Intézet, Bp. 1998; SZIRONY ZSOLT: *A Költségvetési Intézmények Érdekegyeztető Tanácsa működése*. Kézirat. Országos Közoktatási Intézet, Bp. 1996.

(3) PERES SÁNDOR: *A magyarországi tanító-egyesületek története*. A VKM támogatása mellett kiad. A Magyarországi Tanítók Országos Bizottsága, Bp. 1896.

(4) NAGY MÁRIA: *Tanítói és tanáregyesületek Magyarországon*. Új Pedagógiai Szemle, 1996. 7–8. sz., 201–208. old.

(5) TRENCSENYI LÁSZLÓ: *A pedagógus szakma civil szerveződései. Vázlatos körkép 1990–1996*. Kézirat. Országos Közoktatási Intézet, Bp. 1997.

(6) A szervezetek összeszámolásánál, meglehetősen önkényesen, a valamilyen oknál fogva ugyanazon névvel többször szereplő szervezeteket (több képviselője is megjelent?) egyszer vettem csak figyelembe, illetve egy adott szervezet tagintézményeit (helyi vagy szakmai csoportjait) nem tekintettem önálló szervezetnek.

(7) A szervezetek „azonosítása” itt még nehezebb volt, mert sok esetben vagy a megkérdezett tanárok nem hivatalos nevén nevezték meg azt a szakmai szerveződést, amely tagjának vallották magukat, vagy a kérdező nem jegyezte fel a neveket pontosan. Így vélhetőleg egy-egy szervezet több néven is szerepel, míg más, ismert szervezeteket a megnevezés alapján nem lehet biztonsággal azonosítani. A teljes szám meghatározása így meglehetősen bizonytalan.

(8) Érdemes talán néhány korábbi adatra is kitérni. *Peres Sándor* említett könyve szerint a tanító- és tanáregyesületek (és itt csak ilyen egyesületekről van szó!) szerveződésének nagyobb mértékű megindulásakor, 1866-ban Magyarországon 65 tanítóegyesület volt; a kiegyezés után, az önálló minisztérium és az eötvösi reformok nyomán 1894-re pedig (Peres Sándor kérdőíves felmérésének idejére) ez a szám 291-re nőtt. A megkisebbedett országban a témát egy későbbi időszakra vonatkozóan kutató *Révész Sándor* (aki könyvében a tanítóegyesületek 1945 és 1950 közötti felszámolását követte nyomon) öszszesen 93 egyesület nevével találkozott szaklapokban, levéltári anyagokban, illetve a betűlításukat nyilvánosságra hozó Magyar Közlönyben. A szerző feltevései szerint ennél jóval több működhetett ideig-óráig az említett időszakban is. – RÉVÉSZ SÁNDOR: *Gondoskodás a szabadságról. A pedagógusok érdekképviselete 1945–1950*. Educatio (megjelenés előtt).

(9) ZOLNAY JÁNOS: *Az Országos Köznevelési Tanács*. Kézirat, Országos Közoktatási Intézet, Bp. 1998.

BAJOMI IVÁN: *A Közoktatás-politikai Tanács*. Kézirat. Országos Közoktatási Intézet, Bp. 1998.